

FRANS WILLEM
VERBAAS MOZAÏEK
Roman

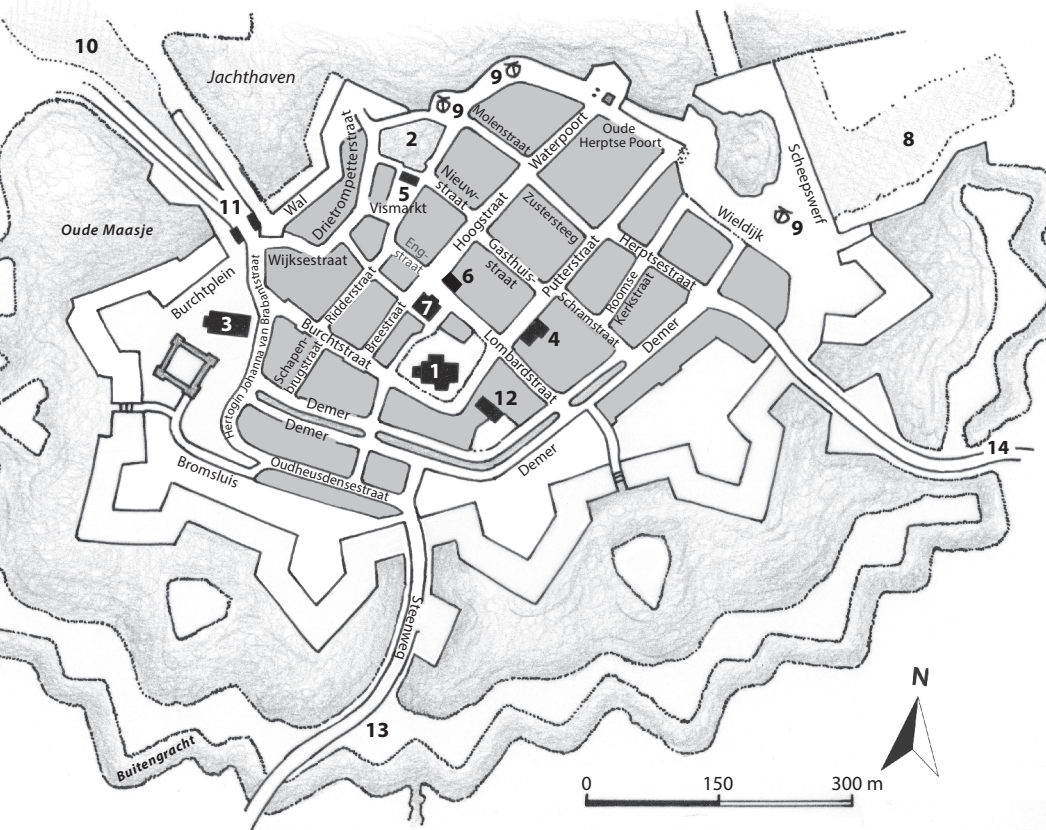
MENSEN
VAN LICHT
EN STEEN

Frans Willem Verbaas

Mensen van licht en steen

Uitgeverij Mozaïek, Utrecht

Heusden Vesting

1. Hervormde kerk, of Catharijnekerk
2. Tot 1971: Wilhelminaplein. Daarna: Stadshaven.
3. Nieuwe Rooms-katholieke kerk
4. St. Jorisdoelen
5. Visbank
6. Postkantoor
7. Stadhuis
8. Voormalige Verolme Scheepswerf
9. Windmolens
10. Voormalige Conservenfabriek
11. Wijkse Poort
12. Gouverneurshuis
13. Steenweg (richting Oudheusden)
14. Herptseweg (richting Herpt)

Proloog

Het laatste verhaal

Na het gewelddadige incident op de Vismarkt heb ik me afgevraagd of ik niet te lang ben blijven hangen in deze kleine stad. Maar dat was achteraf gepraat. Vanaf het moment dat ik hier ben komen wonen, midden in de oorlog, heb ik altijd gehouden van de smalle straten en oude gevels, van de wallen die de stad moederlijk omarmen, van de hijskranen die stoer boven de werf uitsteken, van de rivier die alle zorgen meeneemt in zijn gestage stroom, en van de gemoedelijke bewoners die zo graag het goede willen, maar – net als overal – zo vaak het verkeerde doen. Wat ook meespeelt, is dat ik vergroeid ben geraakt met mijn huis in de Putterstraat, dat ik in de jaren zeventig heb laten opknappen en dat me nog altijd past als een op maat gemaakt jasje. Ik gruw van de gedachte om naast de prachtige gevelsteen van Sint Joris en de draak zo'n lelijk makelaarsbord met TE KOOP te hangen. Nee, tot dat schokkende voorval op de Vismarkt is de gedachte aan vertrekken gewoon nooit in me opgekomen. Waarom zou ik? Hoe had ik kunnen voorzien waar alles op zou uitlopen? Ik ben historicus, geen toekomstvoorspeller! Hier raak ik trouwens aan een van de gevoelige plekken van mijn leven. Als geschiedenisleraar heb ik mijn leerlingen altijd verkondigd dat het verleden onmisbare lessen leert voor het heden en de toekomst. Pas in mijn ouderdom heb ik ontdekt dat dat een vergissing is. Mensen leren niets van de geschiedenis, en al helemaal niet hoe de toekomst eruit zal zien. Hoe ik dat weet? Omdat de geschiede-

nis dat leert. Waarom dat zo is? Omdat mensen mensen zijn. Punt. Op deze plaats is een welgemeend excuus aan al mijn honderden, misschien wel duizenden leerlingen op zijn plaats.

En toch zou ik opnieuw geschiedenisleraar worden, als ik weer mocht kiezen. Ik houd nog altijd zielsveel van het vak, omdat ik nog altijd zielsveel van verhalen houd. Van de homo sapiens, de verstandige mens, ben ik naarmate ik ouder word steeds minder onder de indruk, maar de homo narrans ofwel de vertellende mens is, vergeef mij de woordspeling, een ander verhaal. Kom met een verhaal, of het nu 's ochtends vroeg is, op het heetst van de dag of bij het vallen van de avond, en ik ben geheel de uwe. Kennis is voedsel voor het hoofd, een verhaal is voedsel voor het hart, zo zie ik het. Daarom bestonden mijn lessen voornamelijk uit verhalen die ik zo goed mogelijk probeerde te vertellen. Ik legde mijn leerlingen uit dat verhalen zijn als de tandraden van een uurwerk. Al die grote en kleine raden leiden een eigen, onafhankelijk bestaan, maar als ze met hun tanden in elkaar haken, vormen ze samen de mysterieuze machine die de tijd aangeeft. En wat de afzonderlijke tandraden zijn voor een klok, dat zijn de verhalen van afzonderlijke mensen voor een familie of een dorp of een stad of een heel land.

Daarom ben ik zo verknocht aan de bank, eerst op het Wilhelminaplein en later op het Burchtplein, waar ik mijn vrienden sinds jaar en dag wekelijks ontmoet en waar we elkaar onze belevenissen vertellen. En daarom heb ik na het treurige en gewelddadige incident op de Vismarkt het besluit genomen nog eenmaal het verhaal te vertellen van mijn stad en van mijn vrienden en van hun kinderen, die ik als mijn eigen familie ben gaan beschouwen. Ik zal daarbij putten uit mijn geheugen en uit bewaarde agenda's, want ik voel me te oud om me nog te verdiepen in archieven, oude kranten of rechtbankverslagen. En waar nodig geef ik de verbeelding de vrije hand, zoals ik tijdens mijn lessen ook altijd heb gedaan. Want

een verhaal dat zonder verbeelding wordt verteld, is saai als een weiland zonder bloemen of een feest zonder muziek.

Als ik klaar ben met dit laatste verhaal, dan ben ik ook echt klaar. Dan heb ik alles gezegd. Dan heb ik er vrede mee als mijn van verhalen verzadigde hart eindelijk ophoudt met kloppen.

1

Het pikkerskerkhof

November 1944

Zodra de beschietingen ophielden, verliet Gijs Vos de schuilkelder van de burens. Hij verlangde naar beweging en frisse lucht. Gijs was lang en mager, had een bleek gezicht en droeg een loden jas die hem veel te ruim zat. Na een wandeling over de wallen ging hij zitten op een bank aan de rand van het Wilhelminaplein dat door de Duitsers was omgedoopt tot Havenplein, zonder veel succes, want iedereen was gewoon de oude naam blijven gebruiken.

Terwijl Gijs Vos om zich heen keek, liep Nard Lakerman langs. De twee kenden elkaar van jongs af aan, al hadden ze niet bij elkaar op school gezeten. Nard, veel compacter gebouwd dan Gijs, bleef staan en nam de bankzitter op met de blik van een veehandelaar die een stuk vee keurt. Hij knipperde een keer met zijn licht uitpuilende ogen en zei: 'Kijk aan, Gijs Vos is nog in leven. Hoe is het met je familie?'

'Goed. Slecht.'

'Want?'

'Mijn ouders en mijn zusters maken het goed, maar een broer van mijn vader en diens hele gezin zaten in het gemeentehuis.'

'Rotmoffen,' mompelde Nard.

Gijs klopte met zijn hand op het hout van de bank en schoof wat opzij.

Nard ging zitten. Om de weinige warmte in zijn lijf niet te laten wegstromen in de koude novemberlucht, sloeg Gijs zijn ene been over het andere en vouwde zijn armen over elkaar. Nard

liet zijn beide voeten op de grond staan en legde zijn handen plat op zijn dijen.

‘Ik heb het gehoord van je moeder,’ zei Gijs.

Nard knikte.

Vanuit de Wilhelminaboom klonk het zachte koeren van een duif.

‘Verder nog nieuws?’

‘De stad wordt nog voor de jaarwisseling geëvacueerd. Een handvol veldwachters en leden van de Binnenlandse Strijdkrachten blijven achter om de huizen te bewaken, twee of drie stadsboeren mogen voor de dieren blijven zorgen. Mijn vader en ik gaan naar Den Bosch waar een zus van mijn vader woont.’

Gijs trok zijn loden jas nog strakker om zich heen. ‘Hopelijk lukt het ons ergens in Drunen onderdak te vinden, of in Waalwijk.’ Hij had een lage stem en hij sprak langzaam, bijna slepend, alsof hij ieder woord eerst aandachtig proefde voordat het zijn mond verliet. Hij had zijn langzame zin nog niet afge maakt, of een mortiergranaat vloog fluitend hoog over de stad richting de Duitse stellingen aan de overkant van de Maas.

Nard keek het plein rond. ‘Ik vraag me af hoe de stad eruitziet als we terugkomen.’

Sommige huizen aan het Wilhelminaplein stonden er nog keurig bij, andere vertoonden ruwe wonden in het pleisterwerk, veel ramen waren afgetimmerd met planken. Van het kleine huis dat grensde aan de Drietrompetterstraat ontbraken zoveel dakpannen, dat de dakspanten erdoorheen staken als ellebogen door een versleten mouw. Dat was niet alleen de schuld van de oorlog. Heusden was altijd al een kapotte stad geweest, maar nog nooit zo kapot als nu.

Nard wees in de richting van het huis met het dak vol gaten. ‘Johan Baarslag zei altijd dat hij zijn huis zou opknappen zodra de Duitsers verdwenen zouden zijn. Maar volgens mijn vader zou een varken nog eerder alle vijftien coupletten van het Wil-

helmus zingen, dan dat Johan Baarslag de waarheid zou spreken.’

‘Nu hij dood is, kan Johan Baarslag niet meer liegen.’

‘Benieuwd wie dat huisje eindelijk eens fatsoenlijk gaat repareren.’

Een paar Engelse soldaten slenterden het plein op, stenguns bungelden losjes aan hun schouders. Toen ze de bank passeerden, vroeg Nard om een sigaret. Een van de soldaten haalde een pakje Craven uit de borstzak van zijn vuile, met modder besmeurde legerjas. Hij presenteerde Nard en Gijs een sigaret en een van zijn kameraden hield hun een brandende aansteker voor. Nadat hij zijn eerste trek genomen had, vroeg Nard in brokkelig, zelfgemaakt Engels of ze hem aan een paar pakjes konden helpen. De soldaten begonnen in hun zakken te zoeken en reikten hem even later twee pakjes Craven en een pakje Camel aan.

‘The price?’ vroeg Nard.

‘The price is your gratitude,’ antwoordde een van de soldaten lachend.

‘Thank you well.’

De soldaten slenterden verder, tevreden als toeristen die denken dat ze een stel bedelaars de dag van hun leven hebben bezorgd. Bij het urinoir naast de Visbank ging een van hen naar binnen.

Nard bestudeerde de pakjes sigaretten. ‘Ze kunnen die Tommies beter Dommies noemen, van zakendoen hebben ze in ieder geval geen verstand.’ Hij verdeelde de pakjes over de zakken van zijn zwarte schippersjas en haalde er daarna weer een tevoorschijn dat hij aan Gijs gaf. ‘Voor als je straks in Drunen zit, of in Waalwijk.’

Terwijl ze de Engelse soldaten van het urinoir naar de Maasdijk zagen lopen, zei Gijs: ‘Het spijt me van je moeder.’

Nard zweeg, nam een trek van zijn sigaret.

‘Hebben jullie haar gevonden?’

‘Ik weet niet of ik het wil vertellen en ik weet niet of jij het wilt horen.’

‘Wat je wilt.’

Nard ging rechtop zitten en draaide zich om. Hij keek naar de lege plek in de lucht waar eens de toren van het beroemde middeleeuwse stadhuis fier en sierlijk boven de stad had uitgestoken. Hij draaide zich terug, liet zijn rug weer tegen de leuning zakken en begon te vertellen. Aanvankelijk was zijn toon gelaten, alsof hij niet over zijn eigen familie sprak of over zichzelf, maar over een stel vreemden. Maar naarmate zijn verhaal vorderde, veranderde zijn verteltrant. Zijn woorden raakten meer en meer doordrenkt van verdriet en verontwaardiging en tegelijkertijd drong een zekere stoerheid door in zijn stem. Nard Lakerman was een van die jongens die hun verdriet liever achter bravoure verbergen.

Ik zou met mijn ouders de bewuste nacht van vier op vijf november in de schuilkelder onder het stadhuis doorbrengen. Maar op het laatste moment had ik geen zin in de drukte van al die kinderen en bejaarden daar, dus ik vertrok naar een kameeraad, Frans Bax, die aan de wal woont. Met zijn broers heeft Frans in de wal een brede kuil gegraven, die ze hebben afgedekt met een staalplaat van de werf. Frans had me gezegd dat er altijd ruimte was voor mij en mijn ouders. Alleen hadden mijn ouders weinig trek om in een gat in de grond te kruipen, ze gingen liever naar het stadhuis, ook al zat het daar barstensvol met mensen en vlooiën en luizen. Ze zeggen dat er die nacht meer dan honderdzeventig schuilzoekers zaten.

Goed, we weten inmiddels dat de moffen in die nacht eerst onze roomse kerk en daarna de kerk van de pikkers hebben opgeblazen. Toen de pikkerskerk de lucht in vloog, op amper tweehonderd meter van het stadhuis, is mijn vader, die nu eenmaal zo nieuwsgierig is als een ekster, buiten poolshoogte gaan

nemen. Juist op dat moment was de stadhuistoren aan de beurt. Al die torens wilden ze nog even neerhalen voor ze er met hun Moffrikaanse staart tussen de poten vandoor zouden gaan, bij wijze van welkomstcadeautje voor de Tommies. Het stadhuis raakte bedolven onder zijn eigen toren. Tot de krap dertig mensen die het hebben overleefd, behoorde helaas niet ene Anna Lakerman...

Mijn vader zei altijd dat Anna van Bokhoven in haar jonge jaren misschien niet de mooiste meid van de stad was, maar wel de slimste, hetgeen ze bewees door met hem te trouwen. In ieder geval was Anna Lakerman-van Bokhoven een beste moeder. De allerbeste. Dat moet ik nu dus missen...

Na twee dagen puinruimen hebben ze haar gevonden. Mijn vader en ik werden erbij geroepen en samen hebben we haar naar de garage van dokter Schimmel gedragen, naast het stadhuis. Die garage was eigenlijk bestemd voor dode kinderen, maar mijn vader wilde beslist niet dat we met haar lichaam zouden gaan slepen. Alles boven haar navel was redelijk heel gebleven, maar van wat daaronder zat was niet veel meer over, en mijn vader vond niet dat iemand dat hoefde te zien. En ze miste een oor. Ja, haar rechteroor was weg, er restte alleen een rode streep. Vreemd hoe een gezicht verandert als je er alleen maar één oor afhaalt... De gouden munten en sieraden die mijn moeder altijd meenam als ze in een schuilkelder overnachtte, zaten nog in het tasje dat ze schuin over haar borst droeg. Daar hadden we geluk mee. Ik hoorde dat er mensen zijn geweest die 's nachts over de lijken kropen op zoek naar kostbaarheden.

Een dag, een nacht en nog een halve dag heeft ze in die garage gelegen. Mijn vader en ik gingen telkens kijken. We wilden haar zelf begraven, maar dat mocht niet van de oude burgemeester Steemers, die opeens weer was opgedoken, nadat hij in het begin van de oorlog moest ophoepelen voor die Zeeuwse smiecht, die NSB'er, ik wil zijn naam niet eens meer uitspreken... Goed, de oude burgemeester die opeens de nieuwe bur-

gemeester was, had dus besloten dat er twee grote grafkuilen zouden worden gegraven, één op de roomse begraafplaats aan de Herptseweg en één op de hervormde, in Oudheusden. Daar moest iedereen het mee doen.

Wanneer en hoe de begrafenis zou plaatsvinden, daar moesten we naar raden. Het was een en al chaos die dagen. Iedereen riep van alles, maar er was niemand die echt iets wist. Toen we op de vierde dag na de explosie in de garage kwamen kijken, ontdekten we dat alle lijken waren weggehaald, ook dat van mijn moeder. We zijn meteen naar de roomse begraafplaats gegaan, maar daar was alles al toegedekt met aarde. Kapelaan Manders liep nog te zwaaien met een wijkwast alsof hij een uitslaande brand moest doven. Alle doden gaf hij de absolutie, allemaal, gratis en voor niets. Hij deed dat eigenlijk heel netjes, we hebben hier slechtere kapelaans gehad. Eerlijk gezegd konden mijn vader en ik er vrede mee hebben dat mijn moeder al was begraven. Er hing inmiddels een vreselijke lucht rond de puinhoop van het stadhuis en daarom vonden we het goed dat ma nu netjes in gewijde grond lag. Bizar trouwens, hoe lang die lijklucht je bijblijft. Soms is het alsof die vreselijke, zoete stank met lijm in mijn neus is geplakt.

Maar toen kwam het. Op een avond kwam ik Willem Bouman tegen. Hij had de hele week geholpen met het ruimen van puin en het bergen van lichamen. Voor goed geld trouwens, hij liet me achttien klinkende guldens zien die hij die week voor zijn werkzaamheden had ontvangen. Die Willem weet altijd donders goed waar iets te verdienen valt! Maar goed, hij heeft er hard voor moeten werken. Het was dus Willem die me vertelde dat hij mijn moeder gezien had op de, luister goed, op de hervormde begraafplaats. Hij had haar gezicht herkend. Hij heeft meteen alarm geslagen en gezegd dat mevrouw Lakerman rooms was. Maar iemand die deed alsof hij de baas was, vond dat er geen tijd was om met de lichamen heen en weer te gaan rijden, en dat in de dood trouwens toch alle verschillen tussen

mensen wegvielen. Toen hebben ze mijn moeder zo tussen de pikkers begraven!

Moet je je voorstellen: Anna Lakerman, een vrouw nog roomser dan de heilige Maagd, begraven in ongewijde grond tussen de hervormden waar ze nooit iets van wilde weten! Pikkers, zo noemde mijn moeder de hervormden altijd, omdat ze lang geleden de oude Catharijnekerk hebben ingepikt. En al was het honderden jaren geleden gebeurd, en al was de kerk indertijd door een brand veranderd in een bouwval, ze nam het de hervormden nog altijd kwalijk, alsof de diefstal vorige maand had plaatsgevonden. Onze burenen zijn hervormd, beste mensen verder, hele goeie burenen zelfs, maar denk maar niet dat mijn moeder er ook maar een seconde over prakkiseerde bij een huwelijk of een doop naar hun kerk te gaan. En nu lag ze zelf voor eeuwig tussen de pikkers in de grond! Je begrijpt toch wel dat ik, haar enige kind, daar geen vrede mee kon hebben?

Dus ben ik meteen mijn vader gaan zoeken. Ik vond hem bij uitgerekend de kapotte pikkerskerk, waar hij met een paar kameraden stond te bespreken wat het verstandigste was: eerst alles afbreken en dan weer opbouwen, of kiezen voor restauratie op basis van wat nog overeind stond. Dat laatste zou trouwens een hele klus worden, want van het gebouw was ongeveer net zoveel verdwenen als er nog overeind stond. Dat de toren van de pikkerskerk weg is, vind ik trouwens niet erg. Ik heb dat altijd een vreselijk ding gevonden, met zijn platte, afgetopte spits. ‘Een belediging voor de esthetiek,’ heeft mijn tante uit Den Bosch eens gezegd, maar goed, in Den Bosch vinden ze alles wat van buiten Den Bosch komt minderwaardig...

Ik nam mijn vader apart en vertelde hem wat Willem mij had verteld. We zijn direct naar het Wapen van Amsterdam in de Wijksestraat gegaan, waar burgemeester Steemers een bureautje had neergezet. Mijn vader deed het woord.

‘Burgemeester, we hebben van Willem Bouman gehoord dat mijn vrouw bij de hervormden ligt begraven. Maar ze is zo

rooms als wat, hoe kan ze zich daar nu thuis voelen?’

De burgemeester schroefde langzaam de dop op zijn vulpen en vroeg: ‘Weten jullie zeker dat Willem Bouman dat goed heeft gezien?’

‘Ik wil dat u dat laat controleren.’

‘Daar kan helaas geen sprake van zijn, Lakerman. Al zaten we nu midden in vredestijd en hadden we verder niets te doen, grafrust mag niet zomaar geschonden worden. Daar zijn specifieke procedures voor, waar we in de huidige crisistijd noch de tijd noch de middelen voor hebben.’

‘Dus u keurt het goed dat mijn vrouw tot in de eeuwen der eeuwen tussen de hervormden ligt?’

De burgemeester slaakte een zucht. ‘De eeuwigheid valt buiten mijn bevoegdheden, Lakerman.’

Mijn vader accepteerde het besluit van de burgemeester.

Maar ik niet.

Diezelfde avond nog sloop ik met Willem Bouman en twee kameraden uit Herpt, rustige boerenjongens met handen die goed een spa kunnen vasthouden, en goeie roomse jongens bovendien, naar de hervormde begraafplaats. Het was een heldere nacht, maar zonder maan. We zagen een paar VI’s hoog overvliegen, verder was het rustig. We slaagden erin zonder problemen de begraafplaats te bereiken. Mijn Herptse kameraden hadden voor iedereen een spade meegenomen, Willem droeg de stormlamp die we pas op de begraafplaats aanstaken, en zelf droeg ik de draagbaar die ik van het zusterklooster had geleend. In het massagraf lagen twee rijen lichamen, en Willem wees aan waar volgens hem mijn moeder lag: op de eerste rij, helemaal rechts, aan de kant van de Vestingstraat. Bij het licht van de stormlamp zijn we gaan graven. De aarde was nog rul, dus we vorderden snel. Na een klein uur stootten we op het eerste lichaam. We bonden allemaal een in azijn gedrenkte theedoek voor ons gezicht om de lijkvlucht van ons af te houden.

De lichamen lagen zomaar in de aarde. Geen kist, geen laken om hen heen, niets, zo van de kar gekieperd. Het eerste lichaam was niet van mijn moeder, het tweede wel. Ik herkende haar jas. Haar beige jas met zwarte stiksels. Ik sloeg een kruis en legde mijn moeder samen met Willem verder bloot zodat we haar konden meenemen. Bij het gebrekkige licht van de stormlamp zag haar gezicht er nog goed uit, al miste ze dan een oor. Maar terwijl Willem en ik mijn moeder uitgroeven, werd ook het lichaam van een klein meisje zichtbaar. De helft van haar gezichtje was met een grote, bruingrijze bloedkorst bedekt, maar ik wist meteen wie ze was. Het was Johanna, van de bureu. We veegden nog meer aarde weg en ontdekten hoe dat kleine pikkersmeisje van een jaar of zes tegen mijn moeder lag, met haar gezicht half op haar borst, alsof ze bescherming bij haar roomse buurvrouw zocht, en een beetje warmte. Ondertussen werkten Willem en ik door, we waren nog steeds van plan te doen waarvoor we gekomen waren. Maar op een gegeven moment zagen we het handje van die kleine meid liggen, zo'n mooi fijn handje, nog helemaal gaaf. Dat handje was op de buik van mijn moeder terechtgekomen, en ik kon het gewoonweg niet over mijn hart verkrijgen het op te tillen en van mijn moeders buik af te halen en dan terug te leggen in de eenzame aarde. Ik heb mijn hand toen kort tegen het koude gezicht van mijn moeder gelegd, en op het koude handje van Johanna, en ik heb me opnieuw bekruid. Daarna hebben wij het graf weer toegedekt. Een goed half uur later liepen we weer door de nacht. Mijn Herptse kameraden gingen terug naar Herpt, Willem en ik sloegen af naar de Vesting.

Nard staarde voor zich uit, in de richting van de rivier, en verder, naar de overzijde, naar Wijk en Aalburg waar de Duitsers zich aan het ingraven waren, en nog verder, naar de grijze hemel daarboven die zich onverschillig en ongenaakbaar boven de wereld verhief. Van zijn duim en wijsvinger maakte hij een

kleine lanceerinrichting waarmee hij zijn uitgedoofde sigarettenpeuk wegschoot. Met dezelfde duim en wijsvinger kneep hij een paar keer stevig in zijn neus alsof hij probeerde de laatste restjes lijkvlucht los te krijgen.

Gijs schraapte zijn keel en zei: ‘Het aanvaarden van wat onvermijdelijk is, vergt veel kracht.’

Met een ruk draaide Nard zijn gezicht naar hem toe. ‘Wie zegt dat ik het onvermijdelijke heb geaccepteerd? Je denkt toch niet dat ik klaar ben met mijn verhaal? Dan ken je Nard Lakerman nog niet!’

Een dag later ben ik naar kapelaan Manders gestapt. In de dagen na de explosies was hij urenlang in zijn zwarte jurk op het dak van de pastorie te vinden, bezig met het terugleggen van dakpannen. Meneer pastoor deed dat soort dingen niet, die zat binnen te bidden of een sigaar te roken. Maar kapelaan Manders is anders, die had het in de gewone wereld nog ver kunnen schoppen. En met zijn donkere haar en rechte postuur had hij met gemak een mooie vrouw kunnen krijgen. Maar goed, de man heeft voor de kerk gekozen. Hij nam me mee naar de ontvangstkamer en vroeg wat hij voor me kon doen.

‘Meneer kapelaan, ze hebben mijn moeder per ongeluk bij de hervormden begraven, en dat kan nooit goed zijn voor haar zielenrust. Daarom moet u met me meegaan en haar alsnog een nette roomse begrafenis geven.’

De kapelaan keek me fronsend aan.

‘U moet haar graf met wijwater besprenkelen en voor haar bidden.’

Hij schudde zijn hoofd. ‘Daarvan kan geen sprake zijn.’

‘Waarom niet?’

‘De pastoor zal het nooit goedvinden. De dominee zal er trouwens ook niet blij mee zijn.’

‘Als we het hun niet vertellen, kunnen ze ook geen bezwaar maken.’

‘Het spijt me Nard, de hervormde begraafplaats is geen gewijde grond.’

‘Daar gaat u dus iets aan doen. U hoeft niet het hele hervormde kerkhof te wijden, het plekje waar mijn moeder ligt is genoeg.’

‘Het kan niet, Nard.’

‘Wat is er zo moeilijk aan het wijden van twee vierkante meter grond?’

‘Het kan niet.’

‘Laten we het zo zien: we pakken een klein stukje grond terug van de mensen die vroeger de Catharijnekerk van ons hebben afgepikt. Bovendien doen we het in het donker, niemand die het ziet, behalve onze Lieve Heer natuurlijk, maar die zal het alleen maar prima vinden.’

‘Ik val in herhaling, Nard: het kan niet.’ Meneer kapelaan begon ongemakkelijk in zijn handen te wrijven en daarna aan zijn fraaie haar te plukken. ‘God begrijpt heus dat het niet de bedoeling was dat jouw moeder op de hervormde begraafplaats terecht kwam. Maar ik weet zeker dat Hij het haar niet euvel zal duiden, of dat Hij haar anders zal bejegenen dan andere roomse slachtoffers. Je moet erop vertrouwen dat het goed komt met jouw moeder.’

Zo bleef die kapelaan maar doorwauwelen, dus moest ik zwaarder geschut inzetten. ‘Ik heb u eens horen preken over Jezus die op sabbat een zieke genas, wat helemaal niet mocht. Alles wat ik van u vraag is om net als Jezus iets te doen wat helemaal niet mag, maar wat toch goed is.’ Het gezicht van de kapelaan was inmiddels zo bleek als een klont vers deeg, dus deed ik er nog een laatste schepje bovenop. ‘Als u nu niet gewoon doet wat er gedaan moet worden, dan zet ik nooit één stap meer in onze kerk als we die straks weer hebben opgebouwd.’

Even dacht ik dat ik te ver was gegaan, maar dat viel gelukkig mee. Ik zag dat meneer kapelaan sprakeloos was, maar overtuigd.

‘Het gaat om mijn roomse moedertje, meneer kapelaan, we doen het voor haar. Ik kom u vanavond rond elf uur halen. Het hoeft niet lang te duren. Voor middernacht bent u weer terug in de pastorie.’

Zo is het dus gegaan. Meneer kapelaan heeft een flesje wijnwater en zijn gebedenboek meegenomen, en we hebben die nacht het graf van mijn moeder gewijd en gezegend. En behalve kapelaan Manders en ik en onze Lieve Heer en nu ook jij is er niemand die weet dat een klein stukje van het pikkerskerkhof tegenwoordig heilige roomse grond is.’

Onverwacht sloeg Nard Gijs op zijn knie. ‘Wat vindt een pikker van dit verhaal?’

Gijs zoog zijn onderlip naar binnen, dacht even na en zei toen: ‘Je bent een paapse dwaas, Nard Lakerman, maar als ik het zou durven, had ik precies hetzelfde gedaan.’

Meteen nadat Gijs dit had gezegd, dook hij in elkaar. Vlak achter hen klonk een gierend geluid dat na een onwerkelijk moment van stilte werd gevolgd door een oorverdovende explosie die seconden lang aanhield. Stukken steen en hout en glas vlogen door de lucht en kwamen overal terecht. Daarna werd het opnieuw stil op het Wilhelminaplein, stiller dan het ooit was geweest. De wind was gaan liggen, er was geen vogel die tjilpte, er was geen herfstblad dat ritselde of bewoog. Gijs en Nard waren beiden tegen de grond geslagen. Ze lagen plat op hun buik, met hun handen beschermden ze hun hoofd. Roerloos bleven ze liggen tot in de verte een vrouw hysterisch begon te gillen.

‘Die was raak,’ mompelde Gijs.

Nard draaide zich op zijn zij en bevoelde met een hand zijn borst en buik en benen om te ontdekken dat hij niet gewond was.

Gijs stond als eerste op. Hij veegde zijn gezicht schoon, sloeg het stof van zijn jas, trok zijn stropdas recht, deed een

paar onzekere stappen in de richting van de Vismarkt en zei: 'Het is de rijwielhandel van Van Hoften. De gevel ligt eraf. Ik ga kijken of ik kan helpen.' Hij deed een paar stappen in de richting van de Vismarkt, maar bleef toen stilstaan, draaide zich om en keek naar Nard die inmiddels ook weer op zijn benen stond. Met zijn lage, slepende stem zei hij: 'Je hebt het goede gedaan voor je moeder, en je hebt ook het goede gedaan voor je buurmeisje.'

Nard knikte, waarna hij een haastige blik wierp richting de Vismarkt waar steeds meer mensen samenschoolden voor de getroffen rijwielhandel.

Gijs liep naar de plek des onheils.

Nard sloeg de Molenstraat in. Hij had de laatste weken genoeg doden gezien. En geroken.

Een kleine stad in het zuiden van het land heeft zwaar geleden onder de wreedheden van de Duitse bezetter. Tot de overlevenden behoren vier vrienden, die ogenschijnlijk weinig met elkaar gemeen hebben. Levien is een overtuigde socialist. De roomse Nard komt uit een ondernemersfamilie en wordt vastgoedhandelaar. De koppige protestant Gijs verovert de mooiste vrouw van de stad en met haar de sigarenzaak van haar ouders. En de vrijgezelle Evert verdient zijn brood als geschiedenisleraar.

Gedurende een halve eeuw ontmoeten de vrienden elkaar wekelijks op een bankje in de stad. Hun afzonderlijke verhalen vertellen samen het grote verhaal van een stad die na de oorlog met vereende krachten wordt opgebouwd en uitgroeit tot toeristische trekpleister. Ondertussen verdampen de socialistische idealen, komt roken in een kwaad daglicht te staan, dreigt de geschiedenisleraar onder zijn persoonlijke geschiedenis te bezwijken, raakt de huizenmarkt oververhit en hebben de kerken het moeilijk. En met hun kinderen hebben de vrienden het ook niet makkelijk.

De vraag is tegen hoeveel veranderingen hun vriendschap bestand is.

Een roman over een stad en zijn inwoners, waarin hilarische episodes en diepmenselijke verhalen een afwisselend spoor trekken door de naoorlogse tijd.

Frans Willem Verbaas (1962) is de auteur van de veelgeprezen romans *Sneeuw in Afrika* (2006), *Engelenwoede* (2007), *Heilig vuur* (2009) en *De vierde vrouw* (2013). Hij is predikant te Heusden.

UITGEVERIJMOZAIEK.NL